

УДК 347.122 (477)

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i35.183>

Деревнін Володимир Сергійович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ Й ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ІНТЕРЕСУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Постановка проблеми. Розуміння інтересу в цивільному праві як юридичної категорії неможливо без визначення його правової природи і правового режиму. Спірним є питання про правову природу інтересу, а саме: є інтерес явищем суб'єктивним або він за своєю природою об'єктивний. Наявна неоднозначність щодо «права». Законодавець точно вказав, що воно «громадянське», а щодо категорії «інтерес» позиція не така однозначна (ст. ст. 15–17 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ)) [1]. Незважаючи на те що проблеми, пов'язані із цією категорією, мають методологічне значення для науки цивільного права, єдиний підхід до юридичного інтересу до сих пір не вироблений.

Стан дослідження теми. Основу дослідження становлять наукові статті та публікації таких авторів, як Є. Харитонов, А. Ткачук, А. Дрішлюк, А. Гужва, В. Грибанов, А. Венедиктов, О. Первомайський, О. Чепісі.

Метою статті є дослідження й вирішення наукових питань, пов'язаних із однозначним трактуванням як самого поняття «інтерес» у цивільному праві, так і його ознак, а також визначення основних напрямів дослідження інтересу як категорії в праві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Категорія інтересу є насамперед питанням загального вчення про право. Інтерес відіграє провідну роль у виникненні, зміні та припиненні правовідносин. Без явного або передбачуваного інтересу не можуть виникнути правовідносини. У деяких випадках закон прямо пов'язує долю правовідносин з інтересом. У цьому випадку

можливість припинити зобов'язальні правовідносини прямо пов'язується зі зниженням інтересу. Найбільш часто в науковій літературі дискутується питання, вважати інтерес категорією суб'єктивною, об'єктивною або тою, що має подвійну сутність. Інтерес у загальній теорії права може розглядатися як феномен, що має об'єктивні й суб'єктивні характеристики [2].

Цієї точки зору дотримуються в психічній налаштованості суб'єкта інтересу за адресою будь-якого об'єкта (явища). Об'єктивна сторона інтересу полягає в деякій незалежності, відособленості інтересу від його суб'єкта. Тобто інтерес існує як факт навколишньої дійсності. Інтерес – це певна потреба в чому-небудь. Потреба породжує інтерес, стаючи його змістом. Отже, будучи первинною щодо інтересу, потреба керує інтересом. Інтерес є сполучною ланкою між різного роду благами й суб'єктивними правами. З приводу матеріального блага виникає майнове правовідношення, його виникнення пов'язано з майновим інтересом. Аналогічно з нематеріальним благом. Немайновий інтерес може існувати в майновому правовідношенні й навпаки. Наприклад, так званий сервітут дає право правомочному майнове право, яке полягає в можливості надати сусідові зводити всякого роду споруди вище певної висоти, щоб вони не перешкоджали доступу сонячного світла й не затуляли вид. Цей сервітут обслуговує майнові потреби власника панівного нерухомого майна, але при цьому останній може мати суто нематеріальний інтерес (задоволення від гарного вигляду), що не входить у майнові правовідносини із сервітуту. Водночас інтерес – це більш широка категорія. Норми права обов'яз-

ково виражають різні інтереси, наділення особи правоздатністю говорить про гіпотетичну можливість існування різних інтересів у правоздатної особи. Можливість установлення суб'єктивного права пов'язується з наявністю певного інтересу в його суб'єкта.

Поняття «правовий інтерес» ширше за поняття «охоронюваний законом інтерес», тому навряд чи правильно їх ототожнювати. Фактичний власник майна, відповідно до ст. 344 ЦКУ («Набувальна давність»), не перебуває до набуття права власності на це майно в правовідносинах абсолютного типу. Однак, захищаючи своє володіння проти третіх осіб, фактичний володілець захищає свій охоронюваний законом інтерес в очікуванні виникнення права власності. Отже, інтерес – це «наскрізна» категорія. Юридично значимий інтерес або покривається суб'єктивним правом, або виступає у формі «охоронюваного законом інтересу».

Різниця між суб'єктивним правом та інтересом – наслідок формально-юридичних причин. Суб'єкту інтересу може бути надана конкретна міра можливої поведінки з формально-юридичної позиції, що охоронюваний законом інтерес (законний інтерес; проявляє себе тоді, коли він порушений кимось). Отже, коли мова йде про охоронюваний законом інтерес, суб'єкту інтересу надається не міра можливої поведінки, а лише можливість захистити порушений інтерес у рамках охоронюваних правовідносин. Із цього випливає, що різниця між інтересом, покриваючим суб'єктивним правом та охоронюваним законом – тільки в правових засобах задоволення потреб. В одних випадках для цього надається міра можливої поведінки, в інших – досить тільки охорони. Звісно ж, у рамках правової системи соціальний інтерес трансформується в таке правове явище, як юридичний інтерес.

По-перше, людина не може реалізувати свої інтереси без залучення юридичних засобів.

По-друге, регульовані правом відносини є відносинами вольовими. У цьому аспекті інтерес може розумітися як стимул.

По-третє, інтерес, впливаючи на волю, виражену за допомогою волевиявлення, перетворюється в юридичну конструкцію, іменовану юридичним інтересом.

Спірним є питання про правову природу інтересу, а саме є інтерес явищем суб'єктивним, що виражає відому психічну налаштованість суб'єкта, або він за своєю природою об'єктивний, тобто є певною об'єктивною умовою людського існування [3].

Прихильники першої концепції (суб'єктивної) розглядають інтерес як суб'єктивне поняття, що відображає психічне ставлення суб'єкта до юридичного блага. Однак особи з порушеною психікою також потребують певних соціальних умов, отже, мають свій інтерес, який визнається державою й береться під правову охорону. Отже, реалізація інтересу може здійснюватися не тільки через свідомість, а й через учиненням вольових дій.

Прихильники другої концепції (об'єктивної) розглядають інтерес як категорію об'єктивну, яка виникає поза свідомістю й волею суб'єкта. Це зумовлюється тим, що, по-перше, поява інтересів у суб'єкта визначається наявністю в нього потреб. По-друге, зміст інтересів зумовлено особливостями предмета потреби та процесу оволодіння ним у цих умовах. По-третє, реалізація інтересів пов'язана з подоланням об'єктивно існуючих перешкод, із наявністю певних коштів, які вступають у взаємодію із суб'єктом. «Усякий інтерес – це інтерес певного суб'єкта, незалежно від того, є таким суб'єктом окремих громадянин, група осіб або навіть суспільство. Але за такого розуміння інтерес ототожнюється з умовами життя людей» [4].

Третя концепція (суб'єктивно-об'єктивна) розглядає інтерес як двоїсту суб'єктивно-об'єктивну категорію. Тут інтерес являє собою психічне ставлення суб'єкта, що виражається певними діями, але зумовлену громадськими (об'єктивними) умовами життя суспільства. Цієї концепції дотримується і Є. Харитонов. «Інтерес у загальній теорії права може розглядатися як феномен, що має об'єктивні й суб'єктивні характеристики» [5].

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що правова природа інтересу багатогранна, найбільш вдалою концепцією природи інтересу є суб'єктивно-об'єктивна концепція, відповідно до якої інтерес частково визначається й формується суспільними інтересами. А. Дрішлюк виділяє два випадки вживання категорії інтересу в текстах римських юристів і сучасному цивільному праві, один із яких – особа прагне отримати або відновити певне благо, що є метою й умовою дійсності правовідносин, наприклад укладення договору, подача позову (назвемо умовно інтерес у цьому випадку позитивним інтересом певної вигоди), проте не отримує це через порушення свого права, що є умовою для відшкодування збитків.

Можна погодитися з дефініцією авторів про об'єктивний і суб'єктивний інтерес, де об'єктивний

інтерес фіксує заходи, здійснення яких призводить до оптимального задоволення тих чи інших об'єктивних потреб, сприяє, у кінцевому підсумку, зміцненню й позитивній зміні соціального становища суб'єкта суспільних відносин. Суб'єктивний інтерес являє собою відокремлені об'єктивними й суб'єктивними факторами відносини конкретного суб'єкта до способів досягнення цієї мети та характеризується вибірковістю й вольовою спрямованістю [6].

Автори не заперечують як факт паралельного існування об'єктивних і суб'єктивних інтересів, так і їх значення для права. Якщо мова йде про правомірність поведінки тієї чи іншої особи, мається на увазі об'єктивний інтерес. Прикладом є ч. 7 ст. 47 Конституції України [7]: «... використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі».

А. Ткачук висловлює свою незгоду з точкою зору авторів, які вважають, що законні інтереси пов'язані тільки із ситуацією, що вимагає втручання держави, фактично ототожнюють задоволення законних інтересів з їх охороною (захистом), він вважає, що законні інтереси в більшості випадків можуть бути задоволені за недостатністю майна без втручання держави, тоді як охорона (захист) законних інтересів є лише однією з форм їх реалізації [8].

Визнання категорії «юридичний інтерес» юридичною конструкцією тягне за собою обов'язків розгляд її як юридичної форми.

«Юридична форма, по-перше, має безпосередній зв'язок із нормами об'єктивного права, без припису яких не має права на існування, по-друге, передбачає встановлення єдиного масштабу поведінки невизначеного кола осіб і, по-третє, встановлює межі можливої чи належної поведінки» [9].

У теорії цивільного права виділяються такі юридичні форми, як норми права, цивільні правовідносини, юридичний факт, видається, що юридичний факт не може бути зарахований до жодної з перерахованих категорій і є самостійною юридичною формою.

Поняття «охоронюваний законом інтерес» дав Конституційний Суд України, точніше буде, не поняття, а ознаки цього феномена:

а) виходить за межі змісту інших засобів правової охорони;

б) має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб;

в) є самостійним об'єктом судового захисту й інших засобів правової охорони;

г) не може суперечити Конституції й законам України;

д) означає прагнення до користування конкретним матеріальним і нематеріальним благом;

е) розглядається як простий легітимний дозвіл.

Суд підкреслює, що поняття «охоронюваний законом інтерес» у логічно-смысловому розумінні пов'язаний із поняттям «право» і має один і той же сенс [10].

Що стосується захисту інтересу, то в охоронюваному законом інтересу немає дворівневого змісту, так як ця правова категорія, на відміну від суб'єктивного права, не має у своєму складі будь-яких правочинів. Вони з'являються тільки в разі виникнення охоронюваних правовідносин, коли охоронюваний законом інтерес уже порушено. Отже, зміст охоронюваного законом інтересу обмежується тільки фактичним інтересом. Порушений інтерес, звичайно ж, може захищатися в рамках охоронного правовідношення, інакше категорія охоронюваного законом інтересу втратила б будь-який сенс.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, за результатами дослідження можемо резюмувати таке:

Юридичний інтерес – це правовий зв'язок, який виникає між учасниками суспільних відносин на підставі правової ініціативи, що проявляється одним стосовно іншого, що очікує сприятливих юридичних наслідків власної правової ініціативи у вигляді певного блага.

Юридичний інтерес забезпечує як формальну (правову) рівність, так і фактичну рівність (рівноправність).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Харитонов Є.О. Категорія інтересу в цивільному праві України. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), Ю.М. Оборотов (заст. голов. ред.), Л.Р. Біла (відп. секр.) та ін. ; ОНЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2005. Вип. 25.
3. Грибанов В.П. Інтерес в гражданском праве. *Советское государство и право*. 1967. № 1. С. 50.
4. Грибанов В.П. Інтерес в гражданском праве. *Осуществление и защита гражданских прав*. 2-е изд., стереотип. Москва : ЮрИнфор, 2001. 212 с.

5. Харитонов Є.О. Категорія інтересу в цивільному праві України. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць. 1994–2005. Вип. 25. С. 216.
6. Чепис О.І. Інтерес в цивільному праві: сутність, місце та особливості захисту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Ужгород, 2010. 230 с.
7. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. Ст. 47.
8. Ткачук А.Л., Дрішлюк А.І. Цивільно-правовий захист охоронюваних законом інтересів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 23.
9. Первомайський О. Поняття інтересу в цивільному праві та законодавстві. *Юридична Україна. Журнал Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2014. № 11. С. 54.
10. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. Ст. 3288.

Деревнін Володимир Сергійович

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ Й ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ІНТЕРЕСУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Стаття присвячена аналізу поняття, характерних ознак, правової природи інтересу в цивільному праві. Визначено, що це правовий зв'язок, що виникає між учасниками суспільних відносин на підставі правової ініціативи. Юридичний інтерес як категорія забезпечує рівність як формального, так і фактичного його учасників. Як висновок встановлено, що юридичний інтерес – це правовий зв'язок, який виникає між учасниками суспільних відносин на основі правової ініціативи, що проявляється одним стосовно іншого, який очікує сприятливих юридичних наслідків власної правової ініціативи у вигляді певного блага. Відповідно, юридичний інтерес забезпечує як формальну (правову) рівність, так і фактичну рівність (рівноправ'я).

Ключові слова: інтерес, правова система, юридичний інтерес, правова категорія, цивільне право.

Деревнин Владимир Сергеевич

ПОНЯТИЕ, ПРИЗНАКИ И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ ПРИРОДЫ ИНТЕРЕСА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Статья посвящена анализу понятия, характерных признаков, правовой природы интереса в гражданском праве. Определено, что это правовая связь, возникающая между участниками общественных отношений на основании правовой инициативы. Юридический интерес как категория обеспечивает равенство как формального, так и фактического его участников. Установлено, что юридический интерес – это правовая связь, возникающая между участниками общественных отношений на основании правовой инициативы, проявляемой одним в отношении другого, ожидающего благоприятных юридических последствий собственной правовой инициативы в виде определенного блага. Юридический интерес обеспечивает как формальное (правовое) равенство, так и фактическое равенство (равноправие).

Ключевые слова: интерес, правовая система, юридический интерес, правовая категория, гражданское право.

Derevnin Vladimir

THE CONCEPT, FEATURES AND PECULIARITIES OF THE LEGAL NATURE OF INTEREST IN CIVIL LAW

Abstract. The article is devoted to the analysis of the concept, characteristic features, legal nature of interest in civil law. It is determined that this is a legal relationship that arises between the participants in the relations on the basis of legal initiative. Legal interest as a category ensures the equality of both formal and actual participants. Interest can be considered as a phenomenon, which possesses objective and subjective characteristics in the general theory of law. Interest acts as a pivotal link between all sorts of benefits and subjective rights. The legal nature of interest is multifaceted; the most successful concept of the nature of interest is the subjective-objective concept, according to which interest is partly predetermined and shaped by public interests. Legal interest is a legal relationship that arises between participants of public relations on the basis of a legal initiative, manifested by one in relation to another, awaiting the favorable legal consequences of their own legal initiative in the form of a certain benefit.

It was established that the interest protected by law does not have a two-level content, since this legal category, unlike a subjective right, does not include any legal powers. They appear only when a protective legal relationship arises at the moment when the interest protected by law was already violated. Consequently, the content of interest protected by law is limited only by the actual interest. A broken interest can be defended within the framework of a protective relationship, otherwise the category of interest protected by law would lose all meaning. Author made a conclusion that legal interest is a legal relationship that arises within participants in public relations on the basis of a legal initiative, which is manifested by one in relation to another, who expects the favorable legal consequences of its own legal initiative in the form of a certain benefit. Legal interest provides both formal (legal) equality and actual equality (equality of rights).

Key words: interest, legal system, legal interest, legal category, civil law.